

Μ. Τσαμαλίκος

Θεωρητικά της Ευρωπαϊκής Μουσικής
Ιστορία Μουσικής Γ' Γυμνασίου

Χανιά, 2025

Copyright © 2025 Μ. Τσαμαλίκος

Διατίθεται με την άδεια πνευματικών δικαιωμάτων της creative commons, που επιτρέπει οποιαδήποτε χρήση εκτός της εμπορικής και της δημιουργίας παραγώγων, με αναφορά στον δημιουργό.

Έκδοση 1.0 beta – Ειδική έκδοση για το Μουσικό Σχολείο Ρεθύμνου

Χανιά, Απρίλιος 2025

1. Κλασικισμός

Γενικό

1. **Χρονικά πλαίσια:** 1750 – 1830. Μετά το μπαρόκ και πριν τον ρομαντισμό.
2. **Ορολογία:** Εμπνέεται από την κλασική αρχαιότητα. Εκφράζεται με την έννοια του *ωραίου* και ταυτόχρονα *λιτού*, ή με την ισορροπία του *συναισθήματος* και της *λογικής*.
3. **Ιστορικό-κοινωνικό πλαίσιο:**
 - Διαφωτισμός (άνοδος αστικής τάξης, ορθολογισμός, πίστη στην πρόοδο, ατομική ελευθερία, κατάργηση δουλείας, ανεξιθρησκία, δικαιώματα του ανθρώπου, ισότητα, Κοινωνικό Συμβόλαιο, Εγκυκλοπαίδεια, κοσμικό κράτος)
 - Διακήρυξη των Δικαιωμάτων στις ΗΠΑ (1776)
 - Γαλλική Επανάσταση (1789)
 - Επάνοδος της Μοναρχίας
 - **Στη μουσική:** Ανεξαρτησία του καλλιτέχνη από την Αυλή, μεγαλύτερη παραγωγή - λιγότερη προετοιμασία.

Μετάβαση στον κλασικισμό

1. **Προκλασικά στίλ:** ροκοκό, στίλ *galante*, ιταλική *opera buffa*: Κουπερέν, Σκαρλάτι, Τέλεμαν, Πιτσίνι, Παϊζιέλο, Κιμαρόζα (François Couperin, Domenico Scarlatti, Georg Philipp Telemann, Nicolò Piccini, Giovanni Paisiello, Domenico Cimarosa)
2. **Η Σχολή Lied του Βερολίνου**, κίνημα *Θύελλα και Ορμή*, *Αισθαντικό ύφος* («*Empfindsamer Stil*»): Β. Φ. Μπαχ, Κ. Φ. Ε. Μπαχ, Γ. Κ. Μπαχ, Στάμιτς, Αλμπέρτι, Γκλουκ, Κβαντς (Wilhelm Friedemann Bach, Carl Philipp Emanuel Bach, Johann Christian Bach, Johann Stamitz, Domenico Alberti, Christoph Willibald Gluck, Johann Joachim Quantz)
 - Διάδοση της *σονάτας* (οργανικό είδος)
 - Εμπλουτισμός συμφωνικού ύφους με στοιχεία από την όπερα (άρια και ουβερτούρα)
 - Ανάπτυξη *ομοφωνικής* υφής
 - Δημιουργία συνθετικού και παιδαγωγικού έργου
3. **Σχολή του Mannheim:** Γ. και Καρλ Στάμιτς, Ρίχτερ, Κάναμπιχ κ.α. (Carl Stamitz, Franz Xaver Richter, Johann Christian Innocenz Bonaventura Cannabich)
 - Καθιέρωση δυναμικών, *crescendo/diminuendo* και απότομων εναλλαγών *forte* και *piano*
 - Ενίσχυση του ρόλου των πνευστών, διακριτός ρόλος τους στην ορχήστρα
 - Μιμήσεις ήχων, όπως το κελάηδισμα πουλιών
 - Ανάδειξη δεύτερου θέματος στο πρώτο μέρος της συμφωνίας – προάγγελος της κλασικής *φόρμας-σονάτα*
 - Εισαγωγή του *μενουέτου* ως τρίτο μέρος της συμφωνίας
 - Ορχηστρικά εφέ (ρούλο, ρουκέτα, γενική παύση, κορύφωση)

Οι κλασικοί της Βιέννης («Πρώτη Σχολή της Βιέννης»;

1. **Χαρακτηριστικά:**
 - Ομοφωνική γραφή, κυριαρχεί η *μελωδία*
 - Ευκρινείς, λιτές και τονικά σαφείς μελωδίες
 - Σαφείς και σύντομες φράσεις που υποδηλώνονται με *πτώσεις*
 - Συμμετρικές δομές
 - Διατονική αρμονία με αργές αρμονικές αλλαγές
 - Συνεχείς μεταβολές δυναμικής
 - Εναλλαγές ηχοχρωμάτων μεταξύ των μερών του έργου
 - Ενσωμάτωση λαϊκών και παραδοσιακών στοιχείων
 - Ισορροπία μορφής και περιεχομένου
 - Εναλλαγή συναισθημάτων και διάθεσης
 - Κατάργηση διακοσμητικών στοιχείων έκφρασης
2. **Εκπρόσωποι:**

■ **Γιόζεφ Χάιντν** (Franz Joseph Haydn, Ρόραου 1732 — Βιέννη 1809).

Αυστριακός συνθέτης με καθοριστική συνεισφορά στην εξέλιξη της μουσικής δωματίου (ιδιαίτερα στο τρίο με πιάνο και το κουαρτέτο) και της συμφωνίας. Πέρασε τα περισσότερα χρόνια της ζωής του στην υπηρεσία του πρίγκηπα Εστερράτσι στη Βιέννη. Έκανε δύο ταξίδια στο Λονδίνο. Το έργο του είναι εξαιρετικά μεγάλο σε όγκο και είχε αναγνωριστεί από τους σύγχρονούς του, ιδιαίτερα από τον Μότσαρτ και τον Μπετόβεν.

α) Οργανική μουσική: **107 συμφωνίες**, **80 κουαρτέτα εγχόρδων**, τα οποία ουσιαστικά διαμόρφωσαν το είδος, **52 Σονάτες** για πιάνο και πολλά άλλα έργα μουσικής δωματίου για διάφορους συνδυασμούς οργάνων. Άλλα έργα για ορχήστρα.

β) Φωνητική μουσική: Τρία θρησκευτικά ορατόρια και ένα κοσμικό, **14 λειτουργίες**, καντάτες, άριες και άλλα έργα θρησκευτικής και κοσμικής φωνητικής μουσικής.

γ) Όπερες: **24 όπερες**, οι περισσότερες από τις οποίες παίχτηκαν στο ιδιωτικό θέατρο του πρίγκηπα Εστερράτσι και παρέμειναν άγνωστες μέχρι τα μέσα του 20ου αιώνα.

Ο κατάλογος των έργων του ολοκληρώθηκε σε δύο τόμους από τον A. van Hoboken το 1971. Έτσι στις σύγχρονες εκδόσεις και δισκογραφίες, αντί για τον αριθμό opus δίνεται ο αριθμός *Hob.* (π.χ. όπερα *Αρμίδα* 1784, *Hob.* XXVIII:12).

■ **Βόλφγανγκ Αμαντέους Μότσαρτ** (Joannes Chrysostomus Wolfgangus Theophilus Mozart, Ζάλτσμπουργκ 1756 — Βιέννη 1791).

Το διασημότερο παιδί-θαύμα των Τεχνών. Στη σύντομη ζωή του ταξίδεψε και έδωσε συναυλίες σε όλες τις χώρες της Κεντρικής Ευρώπης καθώς και στην Ιταλία, την Γαλλία και την Αγγλία. Το μεγαλύτερο μέρος της ζωής του το πέρασε στην Βιέννη, όπου και πέθανε.

Το συνθετικό του στίλ χαρακτηρίζεται από καθαρότητα, διαφάνεια, ισορροπία αλλά και εκφραστική δύναμη. Ως συνθέτης μπορούσε εύκολα να απορροφά και να μετουσιώνει σημαντικά στοιχεία του έργου άλλων συνθετών. Ο κατάλογος των έργων του έγινε από τον Λούντβιχ Κέχελ και γι' αυτό του χρησιμοποιείται η συντομογραφία KV ή K. Ωστόσο ο κατάλογος έχει συμπληρωθεί και διορθωθεί αρκετές φορές.

α) Οργανική μουσική: **41 συμφωνίες**. Περίπου **20 κοντσέρτα για πιάνο** και ένα κοντσέρτο για δύο πιάνο, 7 κοντσέρτα για βιολί, ένα κοντσέρτο για φαγκότο, 4 κοντσέρτα για κόρνο κ.α. **Μουσική για πιάνο:** 20 σονάτες για πιάνο. Ροντό, φαντασίες, παραλλαγές, 5 σονάτες για πιάνο με τέσσερα χέρια κ.α. **Μουσική δωματίου:** πολλά έργα για έγχορδα ή πνευστά, με ή χωρίς πιάνο, καθώς και 20 σονάτες για βιολί και πιάνο. Σερενάτες, ντιβερτιμέντα και άλλα έργα για μικρότερα ή μεγαλύτερα οργανικά σύνολα.

β) Φωνητική μουσική: 20 λειτουργίες. Μία Νεκρώσιμη Ακολουθία (*Ρέκβιεμ σε ρε ελάσσονα* KV 626 — ημιτελές, συμπληρώθηκε από τον μαθητή του, Φ. Συσμάρ). Διάφορα άλλα έργα θρησκευτικής και κοσμικής φωνητικής μουσικής.

γ) Όπερες 20 όπερες σε ιταλικό ή γερμανικό λιμπρέτο.

■ **Λούντβιχ βαν Μπετόβεν** (Ludwig van Beethoven, Βόννη 1770 — Βιέννη 1827).

Κομβική μορφή στη μετάβαση από τον κλασικισμό στον ρομαντισμό. Το 1792 εγκαταστάθηκε οριστικά στην Βιέννη και γρήγορα έγινε διάσημος ως δεξιοτέχνης πιανίστας. Από το 1795 είχε προβλήματα ακοής, από το 1808 ήταν βαρύνκοος, το 1811 εγκατέλειψε οριστικά την διεύθυνση και τις εμφανίσεις ως πιανίστας και από το 1819 έχασε οριστικά την ακοή του. Η δημιουργική του δραστηριότητα χωρίζεται σε τρεις περιόδους:

α) μέχρι το 1802: Τα έργα της πρώτης περιόδου εμφανίζουν επιρροές από το έργο των Μότσαρτ και Χάιντν.

β) μέχρι το 1814: Είναι η περίοδος που ξεκινά μετά την οριστική του απόσυρση από τις αίθουσες συναυλιών λόγω της κώφωσης. Η μουσική του χαρακτηρίζεται από ηρωικά στοιχεία και εσωτερική πάλη.

γ) από το 1815: Πνευματικό βάθος, μορφολογικές καινοτομίες και προσωπική έκφραση

Έργα: 9 συμφωνίες, 32 σονάτες για πιάνο, 10 σονάτες για βιολί και πιάνο, κοντσέρτα για πιάνο, για βιολί, για βιολοντσέλο, κουαρτέτα εγχόρδων. Άλλα έργα για πιάνο, Εισαγωγές, Μπαλέτο, Σκηνική μουσική, Θρησκευτική μουσική (Ορατόριο, Καντάτες, δύο Λειτουργίες), Τραγούδια (*Lieder*) και κύκλους τραγουδιών, τρίο και κουαρτέτα με πιάνο και άλλα. **Όπερα:** Για την μοναδική του όπερα (*Fidelio*, op. 72) ο Μπετόβεν έγραψε τρεις εκδοχές (1804, 1806, 1814) και τέσσερις **εισαγωγές:** οι

πρώτες τρεις έχουν τον τίτλο «Λεωνόρα 1 – 3», ενώ η τέταρτη είναι αυτή που συνήθως παίζεται με την όπερα.

Εκτός από τα έργα με αρίθμηση **opus** έχουν βρεθεί μέχρι σήμερα αρκετά έργα που δεν έχουν αρίθμηση opus, τα οποία σημειώνονται με την σημειογραφία **WoO** και τον αντίστοιχο αριθμό.

Είδη και μορφές

1. Κοσμική μουσική
 - Όπερα: Ιταλία: opera seria/buffa, Γαλλία: κωμική όπερα, Γερμανία: μεταρρυθμμένη Γκλουκ, γερμανική όπερα και κωμική όπερα
 - Φόρμα-σονάτα
 - Συμφωνία – κοντσέρτο
 - Μενουέτο
 - Lied
 - Φαντασία
 - Καντάτα
2. Θρησκευτική μουσική
 - Λειτουργία
 - Ρέκβιεμ
 - Ορατόριο

Όργανα και σύνολα

1. Όργανα
 - Το πιάνο αντικαθιστά το τσέμπαλο
 - Βαρύτονο: μπάσο έγχορδο με δοξάρι
 - Πνευστά στην ορχήστρα: κλαρινέτο, (φυσικό) κόρνο, τρομπόνι
 - Το βιολοντσέλο και ως σολιστικό όργανο
2. Σύνολα
 - Ορχήστρα: 22 βιολιά, 4 βιόλες, 4 τσέλα, 1 κοντραμπάσο, 2 φλάουτα, 2 όμποε, 2 κλαρινέτα, 2 φαγκότα, 2 κόρνα, 2 τρομπέτες, τύμπανα. Διεύθυνση από την εποχή του Μπετόβεν.
 - Άλλα σύνολα: τρίο εγχόρδων, κουαρτέτο εγχόρδων, τρίο, κουαρτέτα, κουιντέτα κ.λπ. πνευστών.

Μετάβαση στο ρομαντισμό

Φραντς Σούμπερτ (Franz Schubert, Αυστρία, 1797 – 1828). Κλασικός στις συμφωνίες και τη μουσική δωματίου, ρομαντικός στα λίντερ (*Lieder*) και τα έργα για πιάνο.

Το ανάκτορο του Mannheim

A. Menzel, *Συναυλία στο ανάκτορο Sanssouci του Μ. Φρειδερίκου*, 1850

Franz Xavier Stöber, *Η κηδεία του Μπετόβεν*, 1827

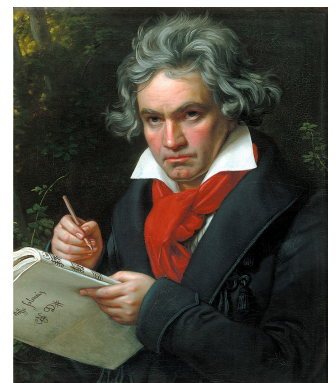
J. P. Bach, *Κ. Φ. Ε. Μπαχ*, 1780

Th. Hardy, *Χάντν*, 1791

J. N. della Croce, *Μότσαρτ*, 1781

J. K. Stieler, *Μπετόβεν*, 1820

2. Ρομαντισμός

Γενικό

1. **Χρονικά πλαίσια:** 1800 – 1914. Η εποχή μετά τον κλασικισμό, μέχρι τη μετάβαση από τον Σέμπεργκ (Arnold Schoenberg) στην ατονικότητα και μέχρι την κήρυξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου.
2. **Ορολογία:** Καλλιτεχνικό κίνημα που ξεκίνησε από τη λογοτεχνία, επηρέασε τη μουσική και ακολούθησε χρονικά το Διαφωτισμό. Κυριαρχία συναισθήματος, αντίθεση με το ρεαλιστικό και υλιστικό πνεύμα της εποχής. Πηγή έμπνευσης τα επαναστατικά κινήματα.
3. **Ιστορικό-κοινωνικό πλαίσιο:**
 - 1814 – 1815: Παλινόρθωση παλαιών καθεστώτων, Συνέδριο της Βιέννης, Ιερή Συμμαχία.
 - 1830: Ιουλιανή Επανάσταση στο Παρίσι.
 - 1848: Φεβρουαριανή Επανάσταση στο Παρίσι, εξεγέρσεις σε Αυστρία, Τσεχία, Γερμανία, Ουγγαρία και Ιταλία.
 - 1853: Πόλεμος της Κριμαίας.
 - 1856: Συνθήκη του Παρισιού.
 - 1850 – 1900: Εξάπλωση της αποικιοκρατίας.
 - Παράλληλα: εξέλιξη των επιστημών, μεγάλες ανακαλύψεις και εφευρέσεις. Θεωρία της Εξέλιξης (Δαρβίνος), Αϊνστάιν, Φρόιντ, Νίτσε, Κ. Μαρξ, Φ. Έγκελς και άλλοι.
 - **Στη μουσική:** Ατονεί ο προηγούμενος κυρίαρχος ρόλος της θρησκευτικής μουσικής. Ευρεία διάδοση της παρτιτούρας. Τάση προς την μελοποιημένη ποίηση αλλά και την καθαρή οργανική μουσική. Το μουσικό έργο ως λύση για τα προβλήματα της εποχής. Συνθέτες-μαέστροι/μουσικοκριτικοί.

Γενικά χαρακτηριστικά της μουσικής

- Καταιγισμός εξωμουσικών στοιχείων: Μπερλιόζ, Λιστ, Βάγκνερ (Hector Berlioz, Franz Liszt, Richard Wagner).
- Άνοδος της *απόλυτης μουσικής*: Μπραμς (Johannes Brahms)
- Διεύρυνση κλασικής αρμονίας μέχρι και τα όρια της ατονικότητας.
- Κυρίαρχος ο ρόλος της μελωδίας.
- Δημιουργία έντονων χαρακτηριστικών, ψυχολογικών μοτίβων και θεμάτων.
- Ποικιλία ρυθμικών σχημάτων.
- Μεγάλοι ηχητικοί όγκοι, πολυάριθμες ορχήστρες και χορωδίες: Μπερλιόζ, Βάγκνερ, Μάλερ (Gustav Mahler).
- Υιοθέτηση ειδών της κλασικής περιόδου αλλά και ανάπτυξη νέων. Σύντομο κομμάτι για πιάνο (Σούμπερτ), *συμφωνικό ποίημα* (Λιστ) και *μουσικό δράμα* (Βάγκνερ).

Περίοδοι

1. 1800 – 1830: *Πρώιμος ρομαντισμός*. Το πέρασμα από τον κλασικισμό και η παράλληλη συνύπαρξη των δυο, ο ρομαντισμός στη Γερμανία.
2. 1830 – 1860: *Το απόγειο του ρομαντισμού*. Ο ρομαντισμός εξαπλώνεται στην Ευρώπη.
3. 1860 – 1890: *Όψιμος ρομαντισμός*. Η μετάβαση συμπίπτει χρονικά με τις κοινωνικοπολιτικές αλλαγές που σημαδεύουν την Ευρώπη.
4. 1890 – 1914: *Ύστερος ρομαντισμός*.

Εκπρόσωποι

- **Νικολό Παγκανίνι** (Niccolò Paganini, 1782 – 1840). Δεξιότηχης του βιολιού (αλλά και της κιθάρας και του μαντολίνου). Οι συνθέσεις του, με πιο γνωστά τα 24 *καπρίτσια* ενσωματώνουν τη δεξιτεχνία ως στοιχείο που προωθεί την εξέλιξη του έργου.
- **Καρλ Μαρία φον Βέμπερ** (Carl Maria von Weber, 1786 – 1826). Βάσεις για τη γερμανική ρομαντική ορχήστρα. Όπερες βασισμένες σε μύθους. Ο πρώτος συνθέτης-μαέστρος.
- **Τζοακίνο Ροσσίνι** (Gioacchino Rossini, 1792 – 1868). Ανήκει χρονολογικά στο ρομαντισμό, αλλά στιλιστικά στον κλασικισμό. 39 όπερες (*Ο κουρέας της Σεβίλλης*, *Η κλέφτρα κίσσα*, *Γουλιέλμος Τέλλος*, *Μια Ιταλίδα στο Αλγέρι*, *Σταχτοπούτα*, *Σεμίραμις*, *Η κλέφτρα κίσσα*). Επίσης: καντάτες, χορωδιακά, θρησκευτική μουσική (*Stabat mater*) κ.α.

- **Φραντς Σούμπερτ** (Franz Schubert, 1797 – 1828). Ο συνθέτης που γεφυρώνει τον κλασικισμό με τον ρομαντισμό. Έγραψε περισσότερα από 600 λίντερ με κείμενα από ρομαντικά ποιήματα γνωστών ποιητών της εποχής. Ο κατάλογος των έργων του χρησιμοποιεί το γράμμα *D* και έναν αύξοντα αριθμό (κατάλογος Deutsch). Επίσης:
 - ▷ 8 συμφωνίες
 - ▷ Κύκλοι τραγουδιών: *Χειμωνιάτικο ταξίδι, Η ωραία μυλωνού*
 - ▷ Θεατρική μουσική: *Ροζαμούνδη, πριγκίπισσα της Κύπρου*
 - ▷ Μουσική δωματίου: 28 κουαρτέτα εγχόρδων, το *κουιντέτο της πέστροφας*, σονάτες
 - ▷ Θρησκευτική μουσική: 6 λατινικές λειτουργίες, *Γερμανική λειτουργία, Stabat mater* κ.α.
- **Έκτωρ Μπερλιόζ** (Hector Berlioz, 1803 – 1869). Συνθέτης, κριτικός και μαέστρος, ο σημαντικότερος εκπρόσωπος του ρομαντισμού στη Γαλλία. Άλλαξε τη μορφή της σονάτας, θεμελίωσε την *προγραμματική συμφωνία* και είναι εμπνευστής της *idée fixe*: μιας «έμμονης ιδέας» που διατρέχει όλα τα μέρη ενός έργου. Το 1844 κυκλοφόρησε ένα *Εγχειρίδιο ενορχήστρωσης*.
 - ▷ *Φανταστική συμφωνία*
 - ▷ Ορατόριο: *Η παιδική ηλικία του Χριστού, Ρέκβιεμ*
 - ▷ *Ρωμαίος και Ιουλιέτα, Η καταδίκη του Φάουστ* (για φωνές και ορχήστρα)
 - ▷ *Ο Χάρολντ στην Ιταλία* (συμφωνικό), *Βασιλιάς Δηρ* (εισαγωγή), και άλλα.
- **Φάνι Μέντελσον** (Fanny Mendelssohn, 1805 – 1847). Συνθέτρια και πιανίστρια. Κάποια τραγούδια της εκδόθηκαν αρχικά ως έργα του αδερφού της, Φέλιξ. Έγραψε ένα πιάνο-τρίο, ένα πιάνο-κουαρτέτο, μια ορχηστρική εισαγωγή, τέσσερις καντάτες, περισσότερα από 125 κομμάτια για πιάνο (ανάμεσά τους και τα *Τραγούδια για πιάνο*, ανάλογα των *Τραγουδιών χωρίς λόγια* του αδερφού της) και περίπου 250 λίντερ.
- **Φέλιξ Μέντελσον** (Felix Mendelssohn, 1809 – 1847). Συνθέτης, πιανίστας, οργανίστας και ο πρώτος επαγγελματίας μαέστρος. Επανέφερε το ενδιαφέρον για την μουσική του Παλεστρίνα, του Μπαχ και του Χέντελ και προσπάθησε να συμφιλιώσει κλασικισμό και ρομαντισμό στο έργο του. Έγραψε συμφωνίες, κοντσέρτα, μουσική για πιάνο, μουσική δωματίου (*Τραγούδια χωρίς λόγια*), σκηνική μουσική, θρησκευτική μουσική κ.α.
 - ▷ 5 συμφωνίες (*Ιταλική συμφωνία*)
 - ▷ 1 κοντσέρτο για βιολί και ορχήστρα
 - ▷ Θρησκευτική μουσική: *Ορατόριο Άγιος Παύλος*
 - ▷ *Όνειρο θερινής νυκτός* (γαμήλιο εμβατήριο) για το θεατρικό του Σαίξπηρ
 - ▷ Λίντερ.
- **Ρόμπερτ Σούμαν** (Robert Schumann, 1810 – 1856). Συνθέτης, βιρτουόζος του πιάνου (μέχρι που το εγκατέλειψε λόγω μυικού προβλήματος) και μουσικοκριτικός (ίδρυσε το *Neue Zeitschrift für Musik*, στο οποίο, μεταξύ άλλων, παρουσίασε πολλούς νέους μουσικούς). Μέχρι το 1840 συνέθετε αποκλειστικά για πιάνο, αργότερα έγραψε λίντερ, ορχηστρική μουσική, χορωδιακή, μουσική δωματίου και μια όπερα. Δημιούργησε έναν ξεχωριστό τρόπο έκφρασης, έκανε χρήση σύντομων μοτίβων και στα τραγούδια του η φωνή συνυφαίνεται με το πιάνο.
 - ▷ 4 συμφωνίες
 - ▷ 1 κοντσέρτο για πιάνο και ορχήστρα
 - ▷ 1 κοντσέρτο για βιολί και ορχήστρα
 - ▷ Μουσική δωματίου: 3 κουαρτέτα για έγχορδα.
- **Φρεντερίκ Σοπέν** (Fryderyk Chopin, 1810 – 1849). Συνθέτης κυρίως έργων για πιάνο και διάσημος βιρτουόζος. Επινόησε το είδος της ορχηστρικής μπαλάντας. 2 κοντσέρτα για πιάνο και ορχήστρα, σονάτα για βιολοντσέλο και πιάνο, 16 πολωνέζες, 55 μαζούρκες, σπουδές, νυχτερινά, βαλς (*Το βαλς του λεπτού*), μπαλάντες, *impromptu* (*Fantaisie-Impromptu*), *πρελούδια*, λίντερ και άλλα.
- **Φραντς Λιστ** (Franz Liszt, 1811 – 1886). Ο κυριότερος εκπρόσωπος της προγραμματικής μουσικής, δημιουργός του συμφωνικού ποιήματος και βιρτουόζος πιανίστας, διάσημος ήδη ως παιδί-θαύμα. Μεταξύ άλλων μετέγραψε για πιάνο όλες τις συμφωνίες του Μπετόβεν.
 - ▷ Προγραμματικές συμφωνίες: *Φάουστ*
 - ▷ 13 συμφωνικά ποιήματα
 - ▷ Θρησκευτική μουσική: 2 λειτουργίες, 1 *ρέκβιεμ*, ορατόρια
 - ▷ Σπουδές για πιάνο, 19 ουγγρικές ραψωδίες και άλλα
- **Ρίχαρντ Βάγκνερ** (Richard Wagner, 1813 – 1883). Συνθέτης, μαέστρος, δημιουργός του *μουσικού δρά-*

ματος. Αντιμετώπισε το δράμα ως «συνολικό έργο τέχνης» (*Gesamtkunstwerk*) και καθιέρωσε το «*leitmotiv*», ενός μοτίβου που συνδέεται με κάποιο πρόσωπο, κατάσταση ή ιδέα του έργου. Μεγάλωσε την ορχήστρα και έχτισε το Manfred στο Μπαϊρόιτ, όπου εφάρμοσε καινοτομίες όπως τη συσκότιση της πλατείας και την τάφρο της ορχήστρας.

Έργα: *Τριστάνος και Ιζόλδη*, *Οι αρχιτραγουδιστές της Νυρεμβέργης*, *Πάρσιφαλ*, *Τανχόιζερ*, *Λόεγκριν*, *Ιπτάμενος Ολλανδός*, η τετραλογία *Το δαχτυλίδι των Νιμπελούνγκεν*: I. *Ο χρυσός του Ρήνου*, II. *Βαλκυρία*, III. *Ζήγκφριντ*, IV. *Το λυκόφως των Θεών*

- **Κλάρα Σούμαν** (Clara Schumann, 1819 – 1896). Συνθέτρια, πιανίστρια με καθοριστική συμβολή στην διαμόρφωση των ρεσιτάλ πιάνου και καθηγήτρια πιάνου. Συνέθεσε κομμάτια για πιάνο (ένα κοντσέρτο), μουσική δωματίου, χορωδιακή και λίντερ. Μετά τον θάνατο του συζύγου της, Ρόμπερτ Σούμαν, ασχολήθηκε και με την επιμέλεια της έκδοσης των έργων του.
- **Άντον Μπρούκνερ** (Anton Bruckner, 1824 – 1896). Οργανίστας, μαέστρος και συνθέτης εκκλησιαστικής μουσικής, με επιρροές από τον Βάγκνερ και δάσκαλος του Μάλερ.
- **Γιοχάνες Μπραμς** (Johannes Brahms, 1833 – 1897). Συνθέτης, πιανίστας και μαέστρος, πιστός στις παραδοσιακές φόρμες. Θεωρήθηκε συνεχιστής του Μπετόβεν και χαρακτηρίζεται από αρτιότητα και ισορροπία γραφής.
 - ▷ 4 συμφωνίες
 - ▷ 2 κοντσέρτα για πιάνο, 1 για βιολί κι ένα διπλό για βιολί και τσέλο
 - ▷ μουσική δωματίου
 - ▷ χορωδιακά (μοτέτα, καντάτες, το *Γερμανικό Ρέκβιεμ* και άλλα)
 - ▷ Λίντερ.
- **Πιοτρ Ίλιτς Τσαϊκόφσκι** (Pyotr Ilyich Tchaikovsky, 1843 – 1893). Συνθέτει με έντονα ρώσικο χαρακτήρα αλλά όχι φολκλορικά στοιχεία (μπαλέτα *Η λίμνη των κύκνων*, *Καρνοθραύστης*, κοντσέρτο για βιολί, συμφωνίες, σονάτες και άλλα).
- **Γκούσταβ Μάλερ** (Gustav Mahler, 1860 – 1911). Ο τελευταίος μεγάλος συμφωνιστής. Επηρεάζεται από τον Βάγκνερ και προαναγγέλει τον *μπρεσιονισμό*. Διευρύνει τη συμφωνική φόρμα.

Είδη και μορφές — χαρακτηριστικοί εκπρόσωποι

1. Κοσμική μουσική

■ Όπερα

- ▷ **Γαλλική όπερα**: Μαϊερμπέρ, Μπερλιόζ, Όφενμπαχ, Μπιζέ κ.α.
- ▷ **Γερμανική όπερα**: Βέμπερ, Βάγκνερ, Ρ. Στράους κ.α.
- ▷ **Κωμική όπερα – οπερέτα**: Ότο Νικολάι, Κορνέλιους, Σουπέ, Γ. Στράους υιός κ.α.
- ▷ **Ιταλική όπερα bel canto**: Ροσίνι, Μπελίνι, Ντονιτσέτι, Βέρντι κ.α.
- ▷ **Βερισμός**: Μασκάνι, Λεονκαβάλο, Ποντσίνι κ.α.

■ Φόρμα-σονάτα: Λιστ

■ Συμφωνία / κοντσέρτο

- ▷ **Κλασική δομή**: Σούμπερτ, Σούμαν, Μπραμς
- ▷ **Προγραμματική συμφωνία**: Μπερλιόζ, Λιστ, Βάγκνερ κ.α.

■ Συμφωνικό ποίημα: Λιστ, Σ. Φρανκ, Κ. Σεν-Σανς, Μπ. Σμέτανα κ.α.

■ Σκηνική μουσική: Μέντελσον

■ Λιντ: Σούμπερτ, Βόλφ, Σούμαν κ.α.

■ Βαλς: Σοπέν, Λιστ, Μπραμς, Στράους, Τσαϊκόφσκι κ.α.

■ Καπρίτσιο: Παγκανίνι κ.α.

■ Πολωνέζα: Σοπέν

■ Φαντασία: Σοπέν, Μπερλιόζ, Σούμαν κ.α.

■ Μπαλέτο: Τσαϊκόφσκι κ.α.

■ Ορχηστρική σουίτα: Γκριγκ κ.α.

2. Θρησκευτική μουσική

■ Λειτουργία: Κερούμπινι, Σούμπερτ, Μπερλιόζ, Λιστ, Μπρούκνερ κ.α.

■ Ρέκβιεμ: Σούμαν, Μπραμς, Φρανκ, Βέρντι, Φωρέ κ.α.

■ Ορατόριο: Μέντελσον, Σνάνιντερ, Λιστ, Έλγαρ κ.α.

Όργανα και σύνολα

1. Όργανα

- Βελτιώνεται η τεχνική των εγχόρδων
- Γίνονται τεχνικές βελτιώσεις στα πνευστά (κλειδιά, επιστόμια)
- Δημοφιλή όργανα το πιάνο, η κιθάρα, το φλάουτο, το κόρνο
- Χρησιμοποιούνται όργανα κοντινά στους φυσικούς ήχους

2. Σύνολα

- Ορχήστρα: Η ορχήστρα γιγαντώνεται και φτάνει τα 100 μέλη. Στον Βάγκνερ: 8 άρπες, 5 τούμπες (από τενόρο ως κοντραμπάσο), 8 κόρνα κ.λπ.
- Άλλα σύνολα: Διάφορα σχήματα δωματίου (κουαρτέτο εγχόρδων, σύνολα με πνευστά: ντούο, τρίο, κουαρτέτο με/χωρίς πιάνο, κουιντέτο κ.λπ. και σύνολα διαφόρων συνδυασμών κατόπιν παραγγελίας).

Προγραμματική και απόλυτη μουσική

1. **Προγραμματική μουσική:** Μουσική που προσπαθεί να περιγράψει και να αφηγηθεί κάποιον εξωμουσικό στοιχείο, χωρίς τη βοήθεια κειμένου.
2. **Απόλυτη μουσική:** Καθαρή μουσική, χωρίς εξωμουσικές προεκτάσεις.

Ύστερος ρομαντισμός και μετάβαση στον 20ο αι.

Οι ρομαντικές τάσεις εξωθούνται στα άκρα. Εμφάνιση *μπρεσιονισμού* και *ατονικότητας*. Πέρασμα στη νεωτερική μουσική του 20ου αι: Μάλερ, Κ. Ντεμπισί, Μ. Ραβέλ, Ρ. Στράους, Α. Σκριάμπιν, Σέμπεργκ (πρώτη του συνθετική περίοδος) κ.α.

Σούμπερτ, 1875

Βέμπερ, 1821

Φέλιξ Μέντελσον, 1847

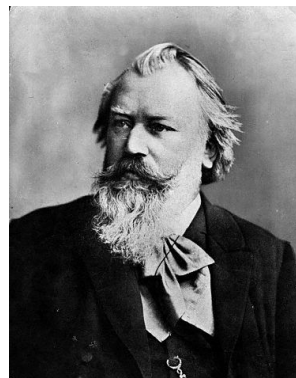
Φάνι Μέντελσον, 1842

Ρόμπερτ Σούμαν, 1850

Κλάρα Σούμαν, 1853

Μπραμς, 1889

Μπερλιόζ, 1863

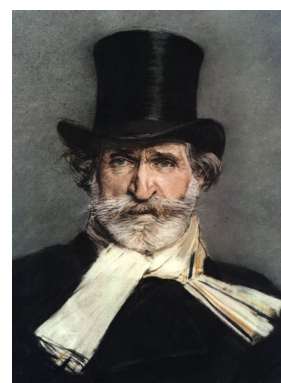
Σοπέν, 1849

Λιστ, 1843

Ροσίνι, 1865

Βέρντι, 1886

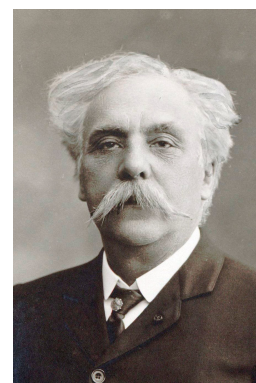
Πουτσίνι, 1908

Μπιζέ, 1875

Σεν-Σανς, 1895

Φωρέ, 1905

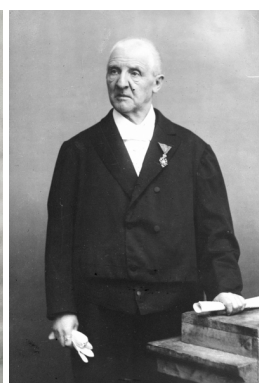
Βάγκνερ, 1871

Ρ. Στράους, 1909

Μάλερ, 1907

Μπρούκνερ, 1886

Γ. Στράους Β', 1899

3. Εθνικές σχολές

Γενικό

1. **Χρονικά πλαίσια:** 1830 – 1914. Παράλληλα με τον ρομαντισμό.
2. **Ορολογία:** Εθνική σχολή λέγεται μια ομάδα συνθετών που στρέφονται στη μουσική παράδοση του τόπου τους, με σκοπό να την ενσωματώσουν στη δυτική μουσική, η οποία εμπλουτίζεται με νέες αρμονικές σχέσεις και ρυθμούς.
3. **Ιστορικό-κοινωνικό πλαίσιο:** Οι εθνικές σχολές αναπτύσσονται παράλληλα με την εξάπλωση των ιδεών της δημοκρατίας και της ατομικής ελευθερίας αλλά και της εθνικής ανεξαρτησίας και της δημιουργίας εθνικής ταυτότητας μέσω του πολιτισμού.

Κοινά μουσικά χαρακτηριστικά

- Κατεξοχήν κοσμική μουσική.
- Εμπλουτισμός αρμονίας και ρυθμολογίας. Ενσωμάτωση στη δυτική μουσική των ασύμμετρων ρυθμών και των αρμονικών σχέσεων των τοπικών λαϊκών/παραδοσιακών κλιμάκων.
- Η όπερα ως έκφραση του πατριωτικού ιδεώδους. Θεματολογία επηρεασμένη από λαϊκούς θρύλους και παραδόσεις. Εργαλείο για τη διάδοση επαναστατικών ιδεών. Πολιτική λειτουργία της μουσικής.

Κατά την περίοδο του ρομαντισμού

Ρωσία

1. Ιστορικό πλαίσιο
Η εθνική σχολή ξεκινά στα μέσα του 19ου αι. Η Ρωσία δεν συμμετέχει στην ανάπτυξη της δυτικής μουσικής. Η κοινωνία είναι χωρισμένη σύμφωνα με το φεουδαρχικό σύστημα. Η **αριστοκρατία** προσανατολίζεται στη δυτική μουσική και τη γαλλική γλώσσα, ενώ στα **λαϊκά στρώματα** κυριαρχεί η μονοφωνική μουσική, οι βυζαντινοί ήχοι και φυσικά η ρωσική γλώσσα.
2. Εκπρόσωποι
Μιχαήλ Ιβάνοβιτς Γκλίνκα (Michail Ivanovitch Glinka, 1804 – 1857). Πατέρας της ρωσικής Εθνικής Σχολής. Στις όπερές του ανιχνεύονται ρωσικά λαϊκά τραγούδια και ρυθμοί, ενώ η υπόθεση συχνά είναι εμπνευσμένη από λαϊκά παραμύθια. Το παράδειγμά του ακολουθεί ο Νταργκομίνσκι (Alexander Dargominsky).
Η «ομάδα των πέντε». Ιδρύεται παράλληλα με το Ωδείο της Αγίας Πετρούπολης, όπου ο Ρουμπινστάιν (Anton Rubinstein) διδάσκει τη δυτική μουσική. Οι «πέντε» εκφράζουν την πρωτοπορία, ενώ οι ακόλουθοι του Ρουμπινστάιν τον συντηρητισμό.
 - ▷ **Μίλι Μπαλάκιρεφ** (Mily Balakirev, 1836/37 – 1910), ιδρυτής της ομάδας, διοργάνωσε συναυλίες και αρθρογράφησε. Επηρεάστηκε από τον Λιστ. Όπερα *Βασιλιάς Ληρ*.
 - ▷ **Νικολάι Ρίμσκυ-Κόρσακοφ** (Nikolai Rimsky-Korsakov, 1844 – 1908). Όπερα *Η Μνηστή του Τσάρου*, μπαλέτο *Σεχραζάντ*. Έγραψε εγχειρίδιο ενορχήστρωσης και επιμελήθηκε την έκδοση των έργων του Γκλίνκα.
 - ▷ **Αλεξάντερ Μποροντίν** (Alexander Borodin, 1833 – 1887). Αυτοδίδακτος, κυρίως συμφωνιστής, με έντονους και δυναμικούς ρυθμούς. Όπερα *Πρίγκηπας Ιγκόρ*.
 - ▷ **Μοντέστ Μουσόργκσκι** (Modest Mussorgsky, 1839 – 1881). Αυτοδίδακτος μουσικός και θεατρικός συγγραφέας. *Εικόνες από μια έκθεση* (το ενορχήστρωσε ο Ραβέλ), *Μια νύχτα στο φαλακρό βουνό*.
 - ▷ **Τσεζάρ Κούι** (César Cui, 1835 – 1918). Αυτοδίδακτος μουσικός. Έγραψε περισσότερα από 300 τραγούδια και πάνω από 800 άρθρα για την προώθηση της ομάδας. Όπερα *Ο πειρατής*.
3. Λαϊκά όργανα και τραγούδια
Όργανα: *Livenka, zhaleika, svirel, kugikli, buben, lozkhi, zatula* ή *rubel*. **Τραγούδια:** *korobunchka, korobeiniki, chastushka* κ.α.

Τσεχία/Σλοβακία

1. Ιστορικό πλαίσιο
Η περιοχή της σημερινής Τσεχίας και της Σλοβακίας λέγεται *Βοημία* και αποτελεί τμήμα της Αυστροουγγαρίας. Η εθνική σχολή μουσικής εκφράζει την αντίσταση στο καταπιεστικό καθεστώς των Αψβούργων.

2. Εκπρόσωποι

Μπέντριχ Σμέτανα (Bendrich Smetana, 1824 – 1884). Ιρδυντής της Σχολής και του πρώτου Εθνικού Θεάτρου της Τσεχοσλοβακίας. Χρησιμοποιεί μελωδίες από τη λαϊκή μουσική της Βοημίας. Συμφωνικά ποιήματα *Η πατρίδα μου*, *Ο Μολδάβας*.

Αντονίν Ντβόρζακ (Antonin Dvořák, 1841 – 1904). Χρησιμοποιεί λαϊκές μελωδίες και τα δυτικά πρότυπα. Έζησε και εργάστηκε στις Η.Π.Α., όπου ήρθε σε επαφή με τις τοπικές παραδόσεις. *Σλάβικοι χοροί*, 9 συμφωνίες (*Η Συμφωνία του Νέου Κόσμου*), όπερα *Ρουσάλκα*.

Λέος Γιάνατσεκ (1854 – 1928). Ακολουθεί το παράδειγμα του Σμέτανα. Χρησιμοποιεί ασύμμετρους ρυθμούς, νεωτεριστικά και ιμπρεσιονιστικά στοιχεία. *Γιένουφα*, *Υπόθεση Μακρόπουλος*.

3. Λαϊκά όργανα και τραγούδια

Όργανα: σαντούρι, grumle, γκάιντα. **Χοροί:** πόλκα, *furiant*, *odzemek*, *dumka*, *skočná*, *špacírka*.

Νορβηγία

1. Ιστορικό πλαίσιο

Το πατριωτικό κίνημα διεκδικεί την ανεξαρτησία της Νορβηγίας από τη σουηδική κατοχή. Η στροφή στον παραδοσιακό πολιτισμό στοχεύει στη δημιουργία εθνικής ταυτότητας.

2. Εκπρόσωποι

Λούντβιχ Ματίας Λίντεμαν (Ludvig Mathias Lindemann, 1812 – 1887). Πρόδρομος της Εθνικής Σχολής, καταγράφει σε μια συλλογή λαϊκές μελωδίες και χορούς του τόπου του.

Όλε Μπούλε (Ole Bull, 1810 – 1880). Συνθέτης και βιολιστής, πολύ πετυχημένος, ιδιαίτερα εκτός Νορβηγίας. Κατά τον Σούμαν ήταν ισάξιος βιορτουόζος με τον Παγκανίνι.

Ρίκαρντ Νορντραακ (Rikard Nordraak, 1842 – 1866). Ο συνθέτης του εθνικού ύμνου της Νορβηγίας.

Έντβαρντ Γκριγκ (Edvard Grieg, 1843 – 1907). Σουίτες *Πέερ Γκυντ I και II*, κοντσέρτο για πιάνο και ορχήστρα σε λα ελάσσονα.

3. Λαϊκά όργανα και τραγούδια

Όργανα: *hardingfele*, *seljefløyte*, *tungehorn*, *bukkehorn*, *langeleik*. **Τραγούδια:** *knad*, *stev*. **Χοροί:** *pols*, *rull*, *gangar*, *springar*, *stringleik*.

Φινλανδία

1. Ιστορικό πλαίσιο

Μέχρι την Ρωσική Επανάσταση του 1917 η Φινλανδία βρίσκεται υπό ρωσική κατοχή. Η Εθνική Σχολή αναπτύσσεται μεταξύ ρομαντικής και ύστερης ρομαντικής εποχής.

2. Εκπρόσωποι

Ζαν Σιμπέλιους (Jean Sibelius, 1865 – 1957). Συνδυάζει δυτικά πρότυπα με λαϊκούς θρύλους και παραμύθια από το έπος της Φινλανδίας (*Kalevala*). Η μουσική του βοήθησε στην ανάπτυξη εθνικής ταυτότητας.

3. Λαϊκά όργανα και τραγούδια

Όργανα: *kantele*, *tuohitorvi*, *jouhikko*, *pilai*, *säkipilli*. **Τραγούδια:** *calevala*, *pelimanni*, *rekilaulu*. **Χοροί:** *polka*, *mazurka*, *vals* κ.λπ.

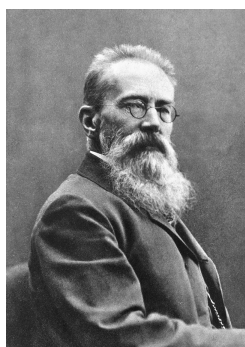
Ύστερος ρομαντισμός και 20ος αι. Στη συνέχεια γίνεται σύντομη αναφορά σε ορισμένες εθνικές σχολές που θα εξεταστούν μαζί με τη μουσική του 20ου αιώνα.

Ισπανία

- ▷ **Ισαάκ Αλμπένιθ** (Isaak Albéniz, 1860 – 1909), *Ισπανική Ραψωδία για πιάνο*
- ▷ **Ενρίκε Γρανάδος** (Enrique Granados, 1867 – 1916), *Αραβική Σουίτα*
- ▷ **Μανουέλ ντε Φάγια** (Manuel de Falla, 1867 - 1946), *Ο μάγος έρωτας*, *Το τρίκωχο καπέλο*
- ▷ **Χοακίν Ροντρίγκο** (Joaquín Rodrigo, 1901 – 1999), *Κοντσέρτο του Αραγκουέζ*

Αγγλία

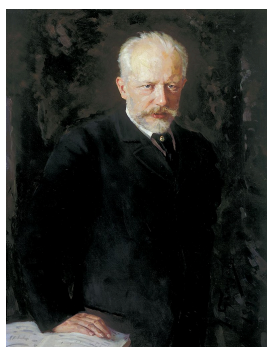
- ▷ **Έντουαρντ Έλγκαρ** (Edward Elgar, 1857 – 1934), *Παραλλαγές-Αίνιγμα*, κοντσέρτο για τσέλο, κοντσέρτο για βιολί, δύο συμφωνίες
- ▷ **Ραλφ Βον Ουίλιαμς** (Ralf Vaughan Williams, 1872 – 1958): *Αγγλική λαϊκή σουίτα*
- ▷ **Γκούσταβ Χολστ** (Gustav Holst, 1874 – 1934): *Οι πλανήτες*.

Ρίμσκυ-Κόρσακοφ

Μουσόργσκι, 1881

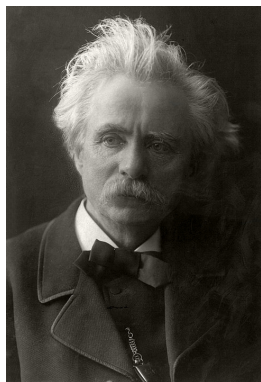
Τσαϊκόφσκι, 1893

Μπούλε, 1896

Σιμπέλιους, 1900

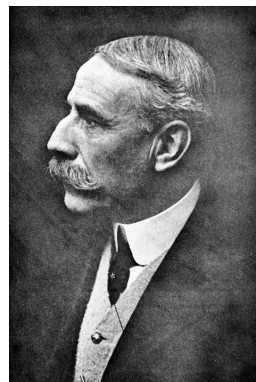
Γκριγκ, 1900

Αλμπένιθ, 1901

Ντε Φάγια

Έλγκαρ, 1917

Χολστ, 1921

